

Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право
УДК 343.97

Ковальова Олена Володимирівна,

*кандидат юридичних наук, доцент, с.н.с.,
професор кафедри адміністративної діяльності поліції
Одеський державний університет внутрішніх справ*

Kovalova Olena

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Senior Research Fellow,
Professor of the Department of Police Administrative Activities
Odessa State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-6108-4581*

**ДЕТЕРМІНАНТИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ
DETERMINANTS OF DOMESTIC VIOLENCE IN THE CONTEXT OF
MARTIAL LAW**

***Анотація.** Вступ. В умовах воєнного стану з'явилися нові або загострилися наявні детермінанти домашнього насильства, сформувалися нові категорії вразливих (чутливих) категорій населення. З'ясування і дослідження специфічних, обумовлених воєнним станом, детермінант домашнього насильства може допомогти віднайти найбільш дієві механізми протидії цьому явищу та запобігти йому.*

Метою статті є визначення специфічних детермінант домашнього насильства в умовах воєнного стану.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) наукові праці; 2) судові рішення у справах щодо домашнього насильства; 3) положення міжнародних документів та норм національного законодавства; 4) результати досліджень. В процесі здійснення дослідження було

використано наступні методи: статистичний, аналізу та синтезу, теоретичного узагальнення, систематизації та групування.

Результати. Детермінанти домашнього насильства в умовах воєнного стану запропоновано розглядати шляхом їх поділу на: 1) такі, що обумовлені в цілому контекстом воєнного стану (погіршення соціальних та економічних умов життя населення; збільшення кількості неконтрольованої зброї, боєприпасів, вибухових речовин; дестабілізація системи запобігання та протидії домашньому насильству у громадах, наближених до бойових дій, а також на тимчасово окупованих територіях; вимушене переміщення населення; применшення (недооцінення) проблеми домашнього насильства на фоні безпекових викликів); 2) такі, що обумовлені військовою службою та (або) участю у бойових діях (можливі психологічні розлади і травми; наявний бойовий досвід та легкий доступ до зброї, боєприпасів та вибухових речовин; ефект «ореолу» щодо військовослужбовців та ветеранів; соціальна ізоляція; обмежена можливість застосування до військовослужбовців спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству). Визначено, що до вразливих (чутливих) категорій населення в контексті домашнього насильства в умовах воєнного стану можна віднести військовослужбовців і ветеранів та їх родини; внутрішньо і зовнішньо переміщених осіб; осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях або в громадах, наближених до бойових дій; родини, які втратили житло та/або роботу; родини, в яких один із членів постійно перебуває вдома через страх мобілізації.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на: шляхах усунення або мінімізації впливу наявних детермінант домашнього насильства в умовах воєнного стану, з фокусом уваги на вразливих (чутливих) групах населення; прогнозуванні детермінант домашнього насильства та вразливих (чутливих) щодо

домашнього насильства груп населення у повоєнний період.

Ключові слова: детермінанти, домашнє насильство, воєнний стан, спеціальні заходи, вразливі (чутливі) групи населення.

Summary. *Introduction. Under martial law, new determinants of domestic violence have emerged or existing ones have intensified, and new categories of vulnerable (sensitive) populations have formed. Identifying and studying specific determinants of domestic violence caused by martial law can help find the most effective mechanisms to counteract and prevent this phenomenon.*

Purpose. The purpose of this article is to identify specific determinants of domestic violence under martial law.

Materials and methods. The research materials are: 1) scientific works; 2) court decisions in cases of domestic violence; 3) provisions of international documents and national legislation; 4) results of research. The following methods were used in the research: statistical, analysis and synthesis, theoretical generalization, systematization, and grouping.

Results. The determinants of domestic violence in conditions of martial law are proposed to be considered by dividing them into: 1) those caused by the overall context of martial law (deterioration of social and economic conditions of life of the population; increase in the number of uncontrolled weapons, ammunition, explosives; destabilization of the system for preventing and combating domestic violence in communities close to combat operations, as well as in temporarily occupied territories; forced displacement of the population; downplaying (underestimating) the problem of domestic violence against the backdrop of security challenges); 2) those caused by military service and/or participation in combat operations (possible psychological disorders and trauma; combat experience and easy access to weapons, ammunition, and explosives; the "halo" effect on military personnel and veterans; social isolation; limited ability to apply special measures to military personnel to counter

domestic violence). It has been determined that vulnerable (sensitive) categories of the population in the context of domestic violence under martial law include military personnel and veterans and their families; internally and externally displaced persons; persons living in temporarily occupied territories or in communities close to combat operations; families who have lost their homes and/or jobs; families in which one member stays at home permanently due to fear of mobilization.

Discussion. In further research it is proposed to focus on: ways to eliminate or minimize the impact of existing determinants of domestic violence in conditions of martial law, with a focus on vulnerable (sensitive) population groups; predicting the determinants of domestic violence and vulnerable (sensitive) groups in the post-war period.

Key words: *determinants, domestic violence, martial law, special measures, vulnerable (sensitive) groups.*

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану проблема домашнього насильства набула додаткових характеристик та особливостей, в тому числі з'явилися нові або загострилися наявні її детермінанти. В цій статті під терміном «детермінанти домашнього насильства» будемо відштовхуватись від широкого підходу його розуміння, який охоплює причини, умови, фактори та чинники, що обумовлюють вчинення домашнього насильства.

В наукових працях зустрічаються різні класифікації детермінант домашнього насильства. В даній статті ми відштовхуємось від їх поділу на загальні – властиві проблемі домашнього насильства незалежно від певних обставин, та специфічні – обумовлені певними обставинами, наприклад надзвичайними ситуаціями, воєнним станом тощо. Загальні детермінанти домашнього насильства не є в фокусі нашої уваги в контексті даної статті, водночас зазначимо, що до них зазвичай відносять: гендерні стереотипи,

недосконалість законодавства, безробіття, зловживання алкоголем, наркотичними та психотропними засобами, соціальну естафету, матеріальні проблеми, розлади психіки тощо. Їх дослідженню присвячені праці більшості науковців, які займаються дослідженням проблеми домашнього насильства. При цьому переважно лише вчені-кримінологи (Головкін Б., Блага А., Буряк К., Митник У., Тичина Д. та ін.) вдаються до вживання терміну «детермінанти», в той час як інші вчені-правники та науковці з інших галузей знань (Андрусяк І., Журавель Т., Нерода С., Семікоп Н. та ін.) переважно оперують терміном «причини», однак термінологічний аналіз може стати предметом окремих наукових досліджень.

На важливості досліджень основних причин насильства наголошено в п. в ч. 1 ст. 11 Стамбульської конвенції [1], а також ч. 7 ст. 44 Директиви (ЄС) 2024/1385 [2]. Крім того, згідно ст. 282 КУпАП суди, встановивши причини та умови, що сприяли вчиненню домашнього насильства, мають внести у відповідний уповноважений суб'єкт пропозиції про вжиття заходів щодо їх усунення [3]. Такі приклади в судовій практиці зустрічаються не часто, проте наявні, наприклад, у справах № 307/5566/24, № 522/21750/24, № 607/6495/25. Погоджуємось з твердженням Буряк К., що правильне визначення детермінант злочинності у сімейній сфері є вкрай необхідним для запобігання та протидії їй та мінімізації таких випадків [4, с. 189]. Водночас вбачається за доцільне вести в цілому про детермінанти домашнього насильства, яке не завжди має наслідком вчинення саме злочинів.

В даній статті зосередимо увагу на специфічних детермінантах домашнього насильства, які з'явилися або загострилися в умовах воєнного стану. Сучасні дослідження підтверджують, що насильство на макрорівні, таке як війна, також посилює насильницькі конфлікти на мікрорівні [5, с. 1924]. Опитування ОБСЄ продемонструвало, що жінки, чиї партнери

брали участь у збройному конфлікті, частіше зазначали, що зазнали якоїсь форми насильства з його боку [6, с. 39]. Історичний досвід різних країн показує, що після завершення воєнних дій рівень насильства в сім'ях ветеранів може зростати, якщо суспільство та держава не забезпечують належної реінтеграції та підтримки ветеранів [7, с. 180]. Отже, в умовах воєнного стану загострюється проблема проявів насильства в родинях військовослужбовців та ветеранів (в даній статті вживані нами терміни «військовослужбовці» та «ветерани» охоплюють як жінок, так і чоловіків, які належать до даних спільнот). Звісно, як зазначає Павленко Т., збройна агресія не може визнаватися єдиною причиною виникнення домашнього насильства під час війни чи збройного конфлікту, проте може стати тим каталізатором, який сприятиме збільшенню кількості та інтенсивності епізодів домашнього насильства [8, с. 489]. Водночас контекст воєнного стану має вплив і на загальне населення в цілому. З'ясування і дослідження детермінант домашнього насильства може допомогти віднайти найбільш дієві механізми протидії цьому явищу та запобігти йому. Тому вбачається за доцільне визначити специфічні детермінанти домашнього насильства, обумовлені воєнним станом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звісно, проблема домашнього насильства є комплексною, багатовимірною і на її існування впливає цілий ряд детермінант. При цьому наявні публікації авторів мають різні підходи до їх висвітлення. Так, Тичина Д. розглядає детермінанти домашнього насильства через поділ їх на макрорівень, мікрорівень, особистісний рівень та виокремлює військово-політичні, соціально-економічні, організаційно-правові та морально-психологічні причини й умови вчинення домашнього насильства [9]. Руфанова В. згрупувала фактори, які вплинули на динаміку домашнього насильства в умовах збройного конфлікту, на такі: з боку постраждалих осіб; організаційного характеру, які пов'язані з вимушеним переселенням населення України;

проблеми в діяльності правоохоронних органів [10]. Вбачається, що деякі зазначені Руфановою В. фактори (наприклад, відсутність свідків та небажання ними давати свідчення, складнощі в доказуванні психологічного насильства тощо [10, с.183]), не є прямо обумовленими збройним конфліктом та притаманні проблемі домашнього насильства в цілому. Авраменко С. та Мельник А. серед основних причин збільшення домашнього насильства в умовах воєнного стану виділяють посттравматичний стресовий розлад як учасників бойових дій, так і постраждалих від війни цивільних осіб, розповсюдження зброї та вибухових пристроїв, бідність, нереалізованість, безробіття, пропаганда насильства та жорстокості, зловживання алкоголем [11]. Блага А. та Адащик А. звернули увагу на зниження показників офіційної статистики щодо фактів домашнього насильства від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, особливо в зоні бойових дій, та згрупували фактори, які цьому сприяють на: соціально-демографічного характеру; соціально-психологічного характеру; правового та правозастосовного характеру [12, с.357]. Мілорадова Н. та Доценко В. визначили серед чинників, які підвищують ризик прояву домашнього насильства під час війни, такі як страх, соціально-економічну нестабільність, вимушене переселення, втрату безпечного оточення, зловживання алкоголем, доступ до зброї тощо [13]. Літвінова І. та Кулакевич А. зазначають, що основними причинами домашнього насильства в сім'ях військовослужбовців є не тільки проблемні моменти в родині, а й бойовий стрес, особливо посттравматичний стресовий розлад, соціальна ізоляція, тривала розлука з родиною та економічні труднощі [14, с.226]. Чернета С. та Білоус О. виокремлюють такі чинники ризику домашнього насильства у сім'ях ветеранів: індивідуальні (психологічна травматизація, ПТСР, зловживання алкоголем); соціально-структурні (фінансові труднощі,

зміна сімейних ролей, міжпоколінні конфлікти); вплив військового досвіду та доступу до зброї [7, с.182]. Толкач А. та Ромащенко К. розглядають детермінанти виникнення домашньої злочинності в умовах воєнного стану крізь призму основних груп детермінантів: соціально-економічних, нормативно-правових, організаційно-управлінських, психологічних, духовних, виховних, географічних та інших чинників [15]. Бондар В. до специфічних факторів прояву домашнього насильства в умовах воєнного стану відносить такі: постійна загроза життю та фізична небезпека; низький рівень роботи соціальних служб і представників правоохоронних органів; тривала вимушена ізоляція сімей під час перебування в укриттях чи будівлях; страждання від посттравматичних стресових розладів; відсутність базових умов для задоволення життєвих потреб; недостатній рівень правової та соціальної допомоги [16, с.399]. Митник У. розглядає детермінанти домашнього насильства в умовах воєнного стану шляхом їх поділу на детермінанти макрорівня (відсутність визнання важливості проблеми домашнього насильства, недосконалість законодавства, економічна криза, безробіття, пропаганда жорстокості, насильства, широкий доступ населення до зброї та боєприпасів) та мікрорівня (пережиття насильства у дитинстві, прихильність до гендерних стереотипів, авторитарність, конфліктність характеру, матеріальна скрута в сім'ї, розлади психіки тощо) [17, с.115-116]. Вбачається, що частина із зазначених авторкою детермінант (наприклад, досвід насильства в дитинстві, прихильність до гендерних стереотипів) не є такими, що обумовлені саме умовами воєнного стану. В колективній монографії, присвяченій питанням запобігання та протидії домашньому насильству, виокремлено такі особливості вчинення домашнього насильства під час дії правового режиму воєнного стану: кривдник може мати психологічні проблеми, пов'язані з війною; може супроводжуватися використанням зброї та боєприпасів; спостерігається пасивність жертв домашнього

наси́льства; наявні випадки повторної віктимізації; часто виникає на фоні погіршення соціальних та економічних умов життя громадян; супроводжується дестабілізацією системи запобігання та протидії домашньому насильству, що особливо характерне для територій де ведуться бойові дії, або територій, наближених до зони таких дій [18, с.30]. Водночас вбачається, що пасивність постраждалих осіб та повторну віктимізацію доцільно відносити до загальних детермінант, а не специфічних, обумовлених безпосередньо воєнним станом.

Отже, у наявних наукових публікаціях наразі відсутні єдині підходи до висвітлення детермінант домашнього насильства в умовах воєнного стану, їх класифікації або групування, а запропоновані переліки зазвичай містять як такі, що обумовлені воєнним станом, так і звичайні для домашнього насильства детермінанти. Поряд з цим, через динамічність суспільних відносин, виникають нові детермінанти, які потребують дослідження з метою своєчасного впливу на них для пошуку актуальних та дієвих заходів запобігання та протидії домашньому насильству.

Метою статті є визначення специфічних детермінант домашнього насильства в умовах воєнного стану.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) праці авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у царині запобігання та протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану; 2) судові рішення у справах щодо домашнього насильства; 3) положення міжнародних документів та норм національного законодавства; 4) результати досліджень громадських та міжнародних організацій. В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: аналізу та синтезу, теоретичного узагальнення, систематизації та групування.

Виклад основного матеріалу. З врахуванням попередніх напрацювань науковців, а також сучасного стану розвитку суспільних відносин у сфері запобігання та протидії домашньому насильству,

пропонуємо розглянути специфічні детермінанти домашнього насильства шляхом їх поділу на такі, що обумовлені в цілому контекстом воєнного стану, та такі, що обумовлені військовою службою та (або) участю у бойових діях.

Спочатку розглянемо *детермінанти, обумовлені в цілому контекстом воєнного стану*, тобто такі, які стосуються всього населення України під час дії правового режиму воєнного стану.

Погіршення соціальних та економічних умов життя населення. Під час воєнного стану значна кількість громадян втратила житло, майно, роботу. Також спостерігається відсутність базових умов для задоволення життєвих потреб, зокрема водопостачання та енергопостачання через обстріли протягом тривалого часу. За таких умов у сім'ях загострюються стосунки, з'являються конфлікти щодо розподілу та здійснення витрат, погіршується загальний психологічний стан, виникають депресивні настрої, зумовлені погіршенням умов життя порівняно з довоєнним періодом. Сукупність цих чинників обумовлює зростання кількості побутових конфліктів, які часто призводять до домашнього насильства. До того ж, чоловіки, які через острах мобілізації не працюють, можуть примушувати до додаткової праці інших членів родини. В свою чергу у сім'ях, де чоловік є військовослужбовцем, збільшилось навантаження побутовими справами на жінок, що впливає на їх психологічний стан та може призводити до збільшення конфліктів з іншими членами родини, зокрема дітьми. Так, в дослідженні, проведеному ГО «Ла Страда-Україна», суддя під час інтерв'ю зазначила, що «стало більше звернень від дітей, що вони страждають від домашнього насильства зі сторони мами, оскільки батько мобілізований» [19, с.5]. Фахівці також акцентують увагу, що негативні емоції в сім'ях, що втратили дохід, можуть бути направлені на похилих осіб та людей з інвалідністю, які стають для такої родини певним «тягарем» [18, с.32].

Збільшення кількості неконтрольованої зброї, боєприпасів, вибухових речовин. Під час воєнного стану збільшилась кількість зброї, боєприпасів та вибухових речовин в країні в цілому. Відповідно зростає їх кількість у незаконному обігу. Це можуть бути знайдені цивільним населенням екземпляри, зокрема на деокупованих територіях, привезені в якості «сувенірів» військовослужбовцями із зони бойових дій тощо. Зброя, боєприпаси та вибухові речовини є підвищеним фактором ризику у ситуаціях домашнього насильства. В ст. 46 Стамбульської конвенції наголошено, що вчинення насильства із застосуванням зброї або з погрозою застосування зброї має визнаватись обтяжуючою обставиною [1], а в пояснювальній доповіді пояснюється, що володіння правопорушниками вогнепальною зброєю не лише становить потужний засіб контролю над жертвами, але й збільшує ризик убивства, що особливо стосується постконфліктних ситуацій [20, с. 149]. В офіційному перекладі Стамбульської конвенції використовується термін «жертва», водночас погоджуємось з думкою, що більш коректно вживати терміни «постраждала чи постраждалий» або «потерпіла чи потерпілий» [21] задля зменшення стигматизації й віктимізації таких осіб.

Дестабілізація системи запобігання та протидії домашньому насильству у громадах, наближених до бойових дій, а також на тимчасово окупованих територіях. Бойові дії призвели до масштабних змін не лише у житті цивільного населення, а й у функціонуванні суб'єктів, що надають допомогу та підтримку постраждалим особам. Так, деякі з них взагалі припинили роботу у зв'язку із руйнуваннями, тимчасовою окупацією, відтоком кадрів тощо. Крім того, притулки та кризові кімнати зазвичай не облаштовані укриттями. Водночас у постраждалих не завжди є можливість безпечно дістатись до найближчої інституції для отримання соціальних послуг, психологічної, правничої допомоги тощо. Науковці також зазначають про фізичну неможливість звернутися до правоохоронних

органів; неналежне реагування на виклики щодо фактів домашнього насильства; нереєстрацію заяв та повідомлень; збільшення обсягів домашнього насильства на окупованих територіях [12, с.357]. Дослідження ГО «Ла Страда - Україна» продемонструвало, що для 10,4 % опитаних постраждалих недоступними через певні обставини під час воєнного стану були органи Національної поліції, 48,5 % – медичні установи, 63,3 % – центри соціальних служб, 64,3 % – гарячі лінії / телефони довіри, 67,3 % – центри з надання безоплатної вторинної правничої допомоги, 67,3 % – суди, 74,2 % – прокуратура, 78,7 % – центри соціально-психологічної допомоги, 79,2 % – громадські організації, 82,2 % – притулки для постраждалих осіб, 86,6 % – мобільні бригади соціально-психологічної допомоги. Серед причин недоступності суб'єктів респонденти зазначали велику відстань до суб'єктів, відсутність коштів на оплату проїзду, наявність малолітніх дітей, відсутність налагодженого транспортного сполучення, неволодіння інформацією про діяльність або ж місцезнаходження суб'єктів [19, с.7-8].

Вимушене переміщення населення. Під час воєнного стану значна кількість осіб була змушена залишити свої домівки. Зміна звичного ритму та умов життя може загострити відносини в родині та як наслідок ескалювати агресію та конфлікти. Мілорадова Н. та Доценко В. вірно підкреслили, що втрата звичного кола спілкування також підвищує рівень імовірності насильства в родині, оскільки відсутні поруч близькі особи, які можуть прихистити або надати допомогу [13, с.196]. Фахівці, які працюють з постраждалими від домашнього насильства особами також зазначають про збільшення домашнього насильства в сім'ях внутрішньо переміщених осіб [19, с.5]. Також слід зазначити про вимушено розлучені у зв'язку із війною сім'ї. Тривале проживання жінок з дітьми в іншій країні змушує їх інтегруватись в суспільство, з'являється нове коло спілкування, руйнуються попередні соціальні зв'язки. Все це може ескалювати конфлікти в родині, які можуть призвести як до розпаду сім'ї, так і до домашнього

насильства, зокрема кібернасильства. Також слід підкреслити, що особи, які перемістились, зазвичай є невідомими про наявні в громаді служби підтримки постраждалих осіб, їх контакти та місця розташування.

Применшення (недооцінення) проблеми домашнього насильства на фоні безпекових викликів. Постраждалі можуть не звертатись за допомогою через хибне уявлення, що війна депріоритизує проблему домашнього насильства, що наразі є більш важливі проблеми, зокрема: протидія ворогу, пов'язана з обстрілами загроза життю та фізичній безпеці, відбудова пошкодженого житла тощо. Особливо поширеною така думка була на початку повномасштабного вторгнення. Фахівці, які працюють з постраждалими особами, в 2022 році зазначали також про тенденцію, що постраждалі жінки не звертаються по допомогу тому, що вважають, нібито поліція зараз має займатись виключно війною [19, с. 5]. Органи Національної поліції та інші суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству наразі постійно проводять інформаційну та роз'яснювальну роботу серед населення щодо того, що війна не привід замовчувати домашнє насильство, а безпеки країни починається з безпеки в родині. Водночас складною залишається ситуація у громадах, наближених до бойових дій, а також тимчасово окупованих територіях. В той же час аналіз, проведений UNFPA [22, с.7], засвідчив, що в окремих окупованих громадах активізувалась робота з розбудови місцевої системи запобігання та протидії домашньому насильству. Наприклад, в тимчасово окупованому Сєвєродонецьку для жителів організовано надання послуг в дистанційному форматі.

Наразі розглянемо *детермінанти, обумовлені військовою службою та (або) участю у бойових діях*, тобто такі, які стосуються переважно військовослужбовців, ветеранів, а також їх родин.

Можливі психологічні розлади і травми. Після повернення людей з зони бойових дій часто спостерігають складнощі адаптації, викликані

різкою зміною і контрастом способів життя. Нервова система не одразу вивільняється від стресу, а ендокринна система ще якийсь час продовжує виробляти багато кортизолу та адреналіну (гормонів стресу). Психологічні та фізичні травми, отримані на війні, можуть викликати депресивні стани та призвести до зловживання алкоголем, наркотичними та психотропними речовинами [23]. Літвінова І. та Кулакевич А. зазначають, що військовослужбовці, які страждають на посттравматичний стресовий розлад, вдвічі частіше зловживають алкоголем, що підвищує ризик сімейних конфліктів [14, с.222]. До фізичних травм та психологічних розладів можуть додаватись «травми несправедливості» (наприклад, неповажне ставлення командування; загублені рапорти на відпустку; несвоєчасні виплати; образ життя цивільного населення тощо) [23]. Страждаючи посттравматичним стресовим розладом, військовослужбовці можуть знаходити повсякденні життєві ситуації загрозливими, що змушує їх реагувати агресивно навіть у родинному колі [14, с.221]. Звертає увагу, що постраждалі в суді іноді намагаються виправдати дії кривдника, посиляючись на його досвід військової служби. Наприклад, в справі № 554/1870/25 постраждала зазначила, що «так як її чоловік є військовослужбовцем, перебував довгий час на службі та має контузії, тому він має певні проблеми із емоційним станом. ... просить не притягувати чоловіка до адміністративної відповідальності» [24]. Суди в своїх рішеннях також беруть до уваги статус військовослужбовця. Наприклад, у справі № 751/2855/25 суд зазначив, що «... враховує, що ОСОБА_1 є військовослужбовцем... З початку повномасштабного вторгнення став до лав Збройних сил України. Приймав активну участь в бойових діях, має подяки, грамоти та бойові нагороди...» [25].

Наявний бойовий досвід та легкий доступ до зброї, боєприпасів та вибухових речовин. Як влучно підкреслюють науковці, саме це відрізняє ветеранські родини (а також родини військовослужбовців – прим. авт.) від

інших, адже звичні форми конфлікту тут можуть мати значно небезпечніший характер [7, с.182]. Під час реагування на випадки домашнього насильства в родинах військовослужбовців та ветеранів існує підвищений ризик наявності зброї, боєприпасів та вибухових речовин, які є факторами підвищеного ризику у ситуаціях домашнього насильства. Водночас наявна зброя може бути також використана постраждалими з метою самозахисту та призвести до вчинення ними правопорушень.

Ефект «ореолу» щодо військовослужбовців та ветеранів. Це когнітивне упередження, за якого сам факт військової служби та (або) участі у бойових діях автоматично впливає на оцінку всіх інших рис особи без об'єктивних підстав. Так, якщо людина належить до спільноти військовослужбовців або ветеранів, її можуть апріорі вважати морально бездоганною, чесною та справедливою, нездатною до насильства щодо близьких. Протиправні дії зі сторони такої людини можуть виправдовуватися або ігноруватися, на кшталт: «Він (вона) захищає країну – значить, не міг (могла) так вчинити». Варто пам'ятати, що статус військовослужбовця або ветерана не дорівнює автоматично бездоганності у приватному житті чи поза службою. Тим більше моніторинг ЄДРСР засвідчує наявність непоодиноких справ, в яких саме військовослужбовці притягаються до відповідальності за вчинення домашнього насильства. Так, за пошуковим словом «є військовослужбовцем» станом на 06.01.2026 року в реєстрі знайдено 2627 рішень за ст. 173-2 КУпАП за 2025 рік, в той час як за довоєнний 2021 рік – всього 164 рішення. В контексті ефекту «ореолу» слід також зазначити, що деякі судді беруть до уваги статус військовослужбовця як пом'якшуючу обставину. Наприклад, в справі № 466/5537/25 суд зазначив, що «...з врахуванням даних про особу правопорушника і пом'якшуючих відповідальність обставин, зокрема те, що він являється військовослужбовцем, приходжу до переконання, що до нього слід застосувати ст. 22 КпАП України та обмежитись усним

зауваженням» [26]. Хоча вже набули чинності доповнення до ч.2 ст. 22 КУпАП щодо неможливості звільнення від відповідальності за малозначністю у разі вчинення домашнього насильства.

Соціальна ізоляція. Коли військовослужбовці повертаються додому після тривалої відсутності, вони часто почуваються чужинцями у власній родині. У той же час їхні партнери можуть відчувати втому, тому що їм доводиться самотійно виконувати роботу по дому та виховання дітей [27, с. 27]. У багатьох випадках військовослужбовцям, які повертаються додому, важко відновити емоційний зв'язок зі своїми сім'ями. Повсякденні конфлікти в сім'ї вони часто сприймають як загрозу і реагують на них непропорційно агресивно [14, с.223]. Ще одним критичним фактором є соціальна ізоляція ветеранів після закінчення служби. Військові після війни стикаються з труднощами адаптації до мирного життя та емоційним напруженням, що ускладнює їхню соціальну інтеграцію і погіршує якість життя. Багато з них переживають флешбеки, емоційне відчуження та почуття провини за виживання, що може призводити до соціальної ізоляції [28, с.19]. Відсутність підтримки та неможливість поділитися своїми переживаннями створює вакуум, у якому накопичуються негативні емоції, які згодом виливаються у насильницькі дії щодо близьких [14, с.221].

Обмежена можливість застосування до військовослужбовців спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству. КУпАП передбачає настання адміністративної відповідальності для військовослужбовців за вчинення домашнього насильства на загальних підставах. Водночас сучасне законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству передбачає не лише каральну функцію, а й застосування спеціальних заходів, спрямованих на запобігання, зокрема термінового заборонного та обмежувального приписів, постановки на профілактичний облік та проведення профілактичної роботи, а також направлення на програми для кривдників, спрямовані на зміну

насильницької моделі поведінки. До того ж світова практика демонструє ефективність стратегій, які поширюють інтервенції не лише на постраждалих, а й на кривдників серед ветеранів війни, враховуючи психологічний контекст їхньої поведінки [7, с.184]. Водночас наразі в Україні виникають складнощі під час направлення кривдників з категорії військовослужбовців на програми для кривдників відповідно до ст.39-1 КУпАП. В судових рішеннях судді зазначають, що кривдник мобілізований до лав ЗСУ, що унеможлиблює проходження програми для кривдників за місцем проживання в органах місцевого самоврядування, так як він є військовослужбовцем, й може постійно змінювати місце свого перебування (наприклад, справи № 504/190/25, № 730/326/25, № 610/1138/25, № 490/10810/24, № 444/538/25, №754/2032/25, № 332/1588/25, № 159/319/25). Також актуальними є питання постановки кривдників з числа військовослужбовців на профілактичний облік та проведення з ними профілактичної роботи. Незастосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству безумовно знижує ефективність втручання та запобігання його повторним випадкам.

Звісно, наведений перелік детермінант домашнього насильства в умовах воєнного стану не є вичерпним. Водночас він дає можливість визначити актуальні напрями формування та реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також подальших досліджень.

Дослідження детермінант домашнього насильства передбачає обов'язкове акцентування уваги на *вразливих (чутливих) щодо домашнього насильства групах населення*. В пояснювальній доповіді до Стамбульської конвенції наголошено, що до переліку таких осіб належать вагітні й жінки з малолітніми дітьми, особи з інвалідністю, мешканці сільських або віддалених районів, особи, які зловживають наркотиками й алкоголем, повії, представники національних чи етнічних меншин, мігранти (зокрема

особи без документів і біженці), гомосексуали, лесбійки, бісексуальні й трансгендерні особи, а також ВІЛ-позитивні, безхатченки, діти й особи похилого віку [20, с.95]. В Директиві (ЄС) 2024/1385 до груп підвищеного ризику віднесені діти, враховуючи їхній вік та зрілість, особи з інвалідністю, особи з розладами, пов'язаними зі вживанням алкоголю та наркотиків, а також лесбійки, геї, бісексуали, трансгендерні або інтерсексуальні особи [2]. Мальцева Т. та Швед О. вірно звертають увагу також на уразливість в контексті домашнього насильства ромської етнічної групи в Україні [29, с. 53]. Мосол Н. та Чернікова Л., які досліджували гендерно зумовлене насильство в умовах надзвичайних ситуацій, зазначають, що саме жінки, дівчата, внутрішньо або зовнішньо переміщені особи, представники релігійних або культурних меншин, зокрема ЛГБТК+, особи з інвалідністю чи ВІЛ-позитивним статусом стають основними цілями насильницьких практик [30, с.137].

З врахуванням досліджених нами детермінант домашнього насильства, слід доповнити зазначені групи населення такими, яких можна віднести до вразливих (чутливих) до домашнього насильства саме в контексті воєнного стану. Погоджуємось з науковцями, які зазначають, що однією з найбільш вразливих груп у цьому контексті є військовослужбовці та їхні родини [14, с.222]. Водночас доцільно доповнити цей перелік ветеранами війни та їх родинами; внутрішньо і зовнішньо переміщеними особами; особами, які проживають на тимчасово окупованих територіях або в громадах, наближених до бойових дій; родинами, які втратили житло та/або роботу, дохід; родинами, в яких один із членів постійно перебуває вдома через страх мобілізації тощо. Водночас слід усвідомлювати, що належність особи до певної вразливої (чутливої) категорії, не свідчить автоматично про її досвід домашнього насильства. Ці категорії осіб потребують додаткової уваги, особливих підходів до комунікації, посиленого та доступного інформування про наявні служби підтримки та

допомоги тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, детермінанти домашнього насильства в умовах воєнного стану можна умовно поділити на такі, що обумовлені в цілому контекстом воєнного стану (погіршення соціальних та економічних умов життя населення; збільшення кількості неконтрольованої зброї, боєприпасів, вибухових речовин; дестабілізація системи запобігання та протидії домашньому насильству у громадах, наближених до бойових дій, а також на тимчасово окупованих територіях; вимушене переміщення населення; применшення (недооцінення) проблеми домашнього насильства на фоні безпекових викликів), та такі, що обумовлені військовою службою та (або) участю у бойових діях (можливі психологічні розлади і травми; наявний бойовий досвід та легкий доступ до зброї, боєприпасів та вибухових речовин; ефект «ореолу» щодо військовослужбовців та ветеранів; соціальна ізоляція; обмежена можливість застосування до військовослужбовців спеціальних заходів).

До вразливих (чутливих) категорій населення в контексті домашнього насильства в умовах воєнного стану можна віднести військовослужбовців і ветеранів та їх родини; внутрішньо і зовнішньо переміщених осіб; осіб, які проживають на тимчасово окупованих територіях або в громадах, наближених до бойових дій; родини, які втратили житло та/або роботу, дохід; родини, в яких один із членів перебуває вдома через страх мобілізації.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на: шляхах усунення або мінімізації впливу наявних детермінант домашнього насильства в умовах воєнного стану, з фокусом уваги на вразливих (чутливих) групах населення, що сприятиме підвищенню ефективності запобігання домашнього насильства; прогнозуванні детермінант домашнього насильства у повоєнний період з метою

своєчасного вжиття заходів для мінімізації їх впливу; прогнозуванні появи вразливих (чутливих) щодо домашнього насильства груп населення у повоєнний період, що дозволить своєчасно вжити спеціальних заходів, спрямованих на їх захист від домашнього насильства.

Література

1. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 05.01.2026).

2. Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1385&qid=1765887081160> (дата звернення: 05.01.2026).

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 05.01.2026).

4. Буряк К. М. Теорія і практика запобігання злочинності у сімейній сфері в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2025. 409 с.

5. Andrea Domokos. The impact of economic, social and health crises on victims of domestic violence *Belügyi Szemle*. 2024. № 72(10). P. 1917-1927. DOI: 10.38146/bsz-ajia.2024.v72.i10.pp1915-1925

6. Добробут і безпека жінок. 2019. URL: https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf (дата звернення: 05.01.2026).

7. Чернета С., Білоус О. Теоретичні засади дослідження домашнього насильства в сім'ях ветеранів війни. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. № 3. С. 179–186. DOI: 10.32782/humanitas/2025.3.23

8. Павленко Т.А. Основні чинники домашнього насильства в умовах

війни. *Актуальні проблеми приватного та публічного права*: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 29 березня 2024 року). Харків, 2024. С. 488-490.

9. Тичина Д.М. Детермінанти, що впливають на вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством. *Право та державне управління*. 2023. № 2. С. 229-236. DOI: 10.32782/pdu.2023.2.33

10. Руфанова В.М. Детермінаційна архітектура домашнього насильства, зумовлена збройним конфліктом. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: ПРАВО*. 2023. Вип. 77: ч.2. С. 181-184. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.77.2.31

11. Авраменко С.М., Мельник А.Р. Боротьба з домашнім насильством в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 1. С. 180-186. DOI: 10.32842/2078-3736/2024.1.1.27

12. Блага А.Б., Адащик А.С. Динаміка домашнього насильства в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №1. С. 355-358. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/86

13. Мілорадова Н. Є., Доценко В. В. Особливості прояву домашнього насильства під час війни. *Габітус*. 2023. Вип. 47. С. 194-199. DOI: 10.32782/2663-5208.2023.47.34

14. Літвінова І.Ф., Кулакевич А.А. Домашнє насильство в сім'ях військовослужбовців. *Юридичний вісник*. 2025. № 1 (74). С. 220-228. DOI: 10.18372/2307-9061.74.19908

15. Толкач А., Ромащенко К. Детермінанти виникнення домашньої злочинності в умовах воєнного стану та напрями її запобігання. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*: матеріали міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. (Переяслав, 28 листопада 2025 р.). Переяслав, 2025. Вип. 123. С. 93-98. URL: <https://ir.stu.cn.ua/server/api/core/bitstreams/46f80f42-9a45-4c18-adec->

aa5b571d6760/content (дата звернення: 05.01.2026).

16. Бондар В. Адміністративно-правовий механізм протидії домашньому насильству на територіях, на яких ведуться бойові дії: проблеми реалізації. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Випуск 86: частина 5. С. 397-402. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.58

17. Митник У. М. Детермінація домашнього насильства в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 113-116. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2023.23

18. Запобігання та протидія домашньому насильству: колективна монографія / В.Г. Дрозд, В.Б. Коба, К.Л. Бугайчук, В.В. Бурлака, О.В. Федосова, К.О. Чишко, Т.П. Матюшкова [та ін.]; МВС України; ДЗДГ Нац. поліції України; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2025. 487 с.

19. Бороздіна К. А., Легенька М. М., Пильо Д. І., Дмитрук Ю. Р., Черепаха К. В. Результати дослідження якості реагування під час воєнного стану відповідних суб'єктів (поліція, суди, прокуратура, соціальні служби, тощо), які надають послуги постраждалим від гендерно зумовленого насильства, зокрема домашнього. Київ, 2022. 12 с. URL: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/la-strada-poll-2.pdf> (дата звернення: 05.01.2026).

20. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами та Пояснювальна доповідь. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення: 05.01.2026).

21. Постраждала / постраждалий від насильства. Довідник безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/rizni-sotsialni-hrupy-2/postrazhdala-postrazhdalyj-vid-nasylstva/> (дата звернення: 05.01.2026).

22. Вплив війни в Україні на місцеві системи протидії та запобігання

гендерно зумовленому насильству. URL:
<https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/03ed0aa0-2468-4596-9e7c-4219fa4f98fb.pdf> (дата звернення: 06.01.2026).

23. Особливості реагування поліцейських на випадки домашнього насильства в сім'ях учасників / учасниць бойових дій: методично-практичні рекомендації / О.О. Борисова, О.В. Ковальова, Л.В. Леонідова, Т.Є. Семікоп, В.Ю. Томіна. Одеса: ОДУВС. 2024. 19 с.

24. Постанова Октябрського районного суду м. Полтави від 25 лютого 2025 року у справі № 554/1870/25. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/125399409> (дата звернення: 06.01.2026).

25. Постанова Новозаводського районного суду м. Чернігова від 09 квітня 2025 року у справі № 751/2855/25. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/126512796> (дата звернення: 06.01.2026).

26. Постанова Шевченківського районного суду м. Львова від 02 липня 2025 року у справі № 466/5537/25. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/128659963> (дата звернення: 06.01.2026).

27. Тичина Д.М. Запобігання домашньому насильству в Україні: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 612 с.

28. Глушук А., Кандибал А., Оданельчук Н. Постравматичний стресовий розлад, як наслідок війни у військовослужбовців та цивільних. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. № 82(6). С. 19–25. DOI: 10.33099/2617-6858-2024-82-6-19-25

29. Мальцева Т., Швед О. Сучасні моделі профілактики домашнього насильства у соціально вразливих сім'ях з дітьми. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (10 червня 2025 року, м. Суми). Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2025. С. 52-54.

30. Мосол Н., Чернікова Л. Гендерно зумовлене насильство в умовах надзвичайних ситуацій: міждисциплінарний огляд форм, причин і

контекстів прояву. *Ментальне здоров'я*. 2025. № 3. С. 133-139. DOI: 10.32782/3041-2005/2025-3.23

References

1. Konventsiiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasyilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasyilstvu ta borotbu iz tsymy yavvyshchamy [Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text [in Ukrainian].
2. Directive (EU) 2024/1385 of the European Parliament and of the Council of 14 May 2024 on combating violence against women and domestic violence. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1385>
3. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offences]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].
4. Buriak, K.M. (2025). Teoriia i praktyka zapobihannia zlochynnosti u simeinii sferi v Ukraini [Theory and practice of crime prevention in the family sphere in Ukraine]: dys. ... d-ra yuryd. nauk. Odesa, 409 p. [in Ukrainian].
5. Domokos, A. (2024). The impact of economic, social and health crises on victims of domestic violence. *Belügyi Szemle*, № 72(10), pp. 1917–1927. DOI: 10.38146/bsz-ajia.2024.v72.i10.pp1915-1925
6. Dobrobut i bezpeka zhinok (2019). [Women's well-being and safety]. URL: https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf [in Ukrainian].
7. Cherneta, S., Bilous, O. (2025). Teoretychni zasady doslidzhennia domashnoho nasyilstva v simiakh veteraniv viiny [Theoretical foundations of research on domestic violence in families of war veterans]. *Humanitas*, № 3, pp. 179–186. DOI: 10.32782/humanitas/2025.3.23 [in Ukrainian].

8. Pavlenko, T.A. (2024). Osnovni chynnyky domashnoho nasylstva v umovakh viiny [Main factors of domestic violence in wartime]. Aktualni problemy pryvatnoho ta publichnoho prava: materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Kharkiv, pp. 488–490 [in Ukrainian].

9. Tychyna, D.M. (2023). Determinanty, shcho vplyvaiut na vchynennia kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh z domashnim nasylstvom [Determinants influencing the commission of criminal offenses related to domestic violence]. Pravo ta derzhavne upravlinnia, № 2, pp. 229–236. DOI: 10.32782/pdu.2023.2.33 [in Ukrainian].

10. Rufanova, V.M. (2023). Determinatsiina arkhitektura domashnoho nasylstva, zumovlena zbroinym konfliktom [Determinant architecture of domestic violence caused by armed conflict]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii Pravo, Vyp. 77, ch. 2, pp. 181–184. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.77.2.31 [in Ukrainian].

11. Avramenko, S.M., Melnyk, A.R. (2024). Borotba z domashnim nasylstvom v umovakh voiennoho stanu [Combating domestic violence under martial law]. Pravo i suspilstvo, № 1, t. 1, pp. 180–186. DOI: 10.32842/2078-3736/2024.1.1.27 [in Ukrainian].

12. Blaha, A.B., Adashchuk, A.S. (2023). Dynamika domashnoho nasylstva v umovakh viiny [Dynamics of domestic violence in wartime]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, № 1, pp. 355–358. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/86 [in Ukrainian].

13. Miloradova, N.Ye., Dotsenko, V.V. (2023). Osoblyvosti proiavu domashnoho nasylstva pid chas viiny [Features of domestic violence during the war]. Habitus, Vyp. 47, pp. 194–199. DOI: 10.32782/2663-5208.2023.47.34 [in Ukrainian].

14. Litvinova, I.F., Kulakevych, A.A. (2025). Domashnie nasylstvo v simiakh viiskovosluzhbovtiv [Domestic violence in families of military personnel]. Yurydychnyi visnyk, № 1 (74), pp. 220–228. DOI: 10.18372/2307-

9061.74.19908 [in Ukrainian].

15. Tolkach, A., Romashchenko, K. (2025). Determinanty vynyknennia domashnoi zlochynnosti v umovakh voiennoho stanu ta napriamy yii zapobihannia [Determinants of domestic crime during martial law and directions of its prevention]. *Tendentsii ta perspektyvy rozvytku nauky i osvity v umovakh hlobalizatsii*, Vyp. 123, pp. 93–98. URL: <https://ir.stu.cn.ua/server/api/core/bitstreams/46f80f42-9a45-4c18-adec-aa5b571d6760/content> [in Ukrainian].

16. Bondar, V. (2024). Administratyvno-pravovyi mekhanizm protydii domashnomu nasylstvu na terytoriiakh, na yakykh vedutsia boiovi dii [Administrative and legal mechanism for combating domestic violence in territories where hostilities are ongoing]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 86, ch. 5, pp. 397–402. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.58 [in Ukrainian].

17. Mytnyk, U.M. (2023). Determinatsiia domashnoho nasylstva v umovakh voiennoho stanu [Determinants of domestic violence under martial law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, № 2, pp. 113–116. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2023.23 [in Ukrainian].

18. Drozd, V.H., Koba, V.B., Buhaichuk, K.L., Burlaka, V.V., Fedosova, O.V., Chyshko, K.O., Matiushkova, T.P. et al. (2025). Zapobihannia ta protydiia domashnomu nasylstvu [Prevention and counteraction to domestic violence]. Kharkiv: Kharkivskyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav, 487 p. [in Ukrainian].

19. Borozdina, K.A., Lehenka, M.M., Pylo, D.I., Dmytruk, Yu.R., Cherepakha, K.V. (2022). Rezultaty doslidzhennia yakosti reahuvannia vidpovidnykh subiektiv, yaki nadaiut posluhy postrazhdalym vid genderno zumovlenoho nasylstva [Results of the study on the quality of response of relevant entities providing services to victims of gender-based violence]. Kyiv, 12 p. URL: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/la-strada-poll->

2.pdf [in Ukrainian].

20. Konventsiiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasyilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasyilstvu ta borotbu iz tsymy yavysychamy ta Poiasniuvalna dopovid [Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence and Explanatory Report]. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> [in Ukrainian].

21. Postrazhdala / postrazhdalyi vid nasyilstva. Dovidnyk bezbariernosti [Victim of violence. Barrier-free guide]. URL: <https://bf.in.ua/rizni-sotsialni-hrupy-2/postrazhdala-postrazhdalyj-vid-nasyilstva/> [in Ukrainian].

22. Vplyv viiny v Ukraini na mistsevi systemy protydii ta zapobihannia genderno zumovlenomu nasyilstvu [Impact of the war in Ukraine on local systems for preventing and combating gender-based violence]. URL: <https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/03ed0aa0-2468-4596-9e7c-4219fa4f98fb.pdf> [in Ukrainian].

23. Borysova, O.O., Kovalova, O.V., Leonidova, L.V., Semikop, T.Ye., Tomina, V.Yu. (2024). Osoblyvosti reahuvannia politseiskykh na wypadky domashnoho nasyilstva v simiakh uchasnykiv / uchasnyts boiovykh dii [Features of police response to cases of domestic violence in families of combatants]. Odesa: Odeskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 19 p. [in Ukrainian].

24. Postanova Oktiabrskoho raionnoho sudu m. Poltavy vid 25 liutoho 2025 roku u spravi No. 554/1870/25 [Decision of the Oktyabrskyi District Court of Poltava of 25 February 2025 in case No. 554/1870/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125399409> [in Ukrainian].

25. Postanova Novozavodskoho raionnoho sudu m. Chernihova vid 09 kvitnia 2025 roku u spravi No. 751/2855/25 [Decision of the Novozavodskyi District Court of Chernihiv of 9 April 2025 in case No. 751/2855/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126512796> [in Ukrainian].

26. Postanova Shevchenkivskoho raionnoho sudu m. Lvova vid 02 lypnia 2025 roku u spravi No. 466/5537/25 [Decision of the Shevchenkivskyi

District Court of Lviv of 2 July 2025 in case No. 466/5537/25]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128659963> [in Ukrainian].

27. Tychyna, D.M. (2023). Zapobihannia domashnomu nasylstvu v Ukraini [Prevention of domestic violence in Ukraine]. Kyiv: Vydavnytstvo Liudmyla, 612 p. [in Ukrainian].

28. Hlushchuk, A., Kandybal, A., Odanelchuk, N. (2024). Posttravmatychnyi stresovyi rozlad yak naslidok viiny u viiskovosluzhbovtsiv ta tsyvilnykh [Post-traumatic stress disorder as a consequence of war in military personnel and civilians]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy, № 82(6), pp. 19–25. DOI: 10.33099/2617-6858-2024-82-6-19-25 [in Ukrainian].

29. Maltseva, T., Shved, O. (2025). Suchasni modeli profilaktyky domashnoho nasylstva u sotsialno vrazlyvykh simiakh z ditmy [Modern models of prevention of domestic violence in socially vulnerable families with children]. Sotsialna pidtrymka simi ta dytyny u sotsiokulturnomu prostori hromady: materialy VI Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Sumy, pp. 52–54 [in Ukrainian].

30. Mosol, N., Chernikova, L. (2025). Henderno zumovlene nasylstvo v umovakh nadzvychainykh sytuatsii [Gender-based violence in emergency situations]. Mentalne zdorovia, № 3, pp. 133–139. DOI: 10.32782/3041-2005/2025-3.23 [in Ukrainian].